

Vajon felszámolható lehet-e bármikor is végérvényesen az a hasadtság, amely az egyén szellemi életének szerveződését meghatározó pszichológiai és ideológiai szféra között kisebb vagy nagyobb mértékben mindig is jelen van? Aligha. Ahogyan merő utópia lehet csupán a maradéktalan önkifejezés megvalósíthatóságában hinni. Kétségtelen, hogy bizonyos határon túl ez a hasadtság már végérvényes. A pszichológiai és ideológiai szféra közötti viszonyt legmélyebb lényege szerint határozza meg egyfajta inherens antinómia. Lényegi különbséget jelent azonban az, hogy tartalmilag állandóan változó meg nem felelésről, ellentmondásosságról van-e szó, vagy pedig tartalmilag ugyanannak az ismétlődéséről. Azt hiszem, ez a maga monotonijában végtelennek tűnő tartalmi ismétlődés teszi lehetetlenné a személyiség önmegéléését, énazonosságának megőrződését.

Hogy inherens antinómiáról van szó — végül is, arra „pozitív példákat” is felsorakoztathatunk. A két szféra közötti, örökösen újratermelő meg nem felelés korrekciójára való törekvés az alapja minden megismerésnek. Sőt olykor épp ennek az inherens antinómiának a lét evidenciájaként megélt élménye juttat el a megismerés minőségileg más, teljesebb szintjére. „Tisztáztuk már kielégítően — teszi fel a kérdést egy helyütt Mészöly —, hogy bizonyos pszichózisok mögött nem olyan, erőt meghaladó megismerési szint rejtőzik-e, amit a legerősebb személyiségek is csak úgy tudnak elviselni, ha művészetté szublimálva megosztják másokkal?” Mintegy válaszként, ennek a megismerési szintnek a relációjában megragadott tartalomként, ugyanakkor a kirekesztettség élményének tartósan nem elviselhető, lényegében csak szemfényvesztő módon „megosztható” tudásnak példájaként a kései József Attila-sorok:

Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ős s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot
már véggépp másoknak remél.

JUHÁSZ Erzsébet

A TÉNYEK FÖLÖTT

Orbán Ottó: *Az alvó vulkán*, Magvető Kiadó, Budapest, 1981

A háborút s az utána következő időszakot megélt költőket többnyire jellegzetes belső ellentmondás feszíti: minthogy éppúgy tanítványai voltak az illúzió, mint a dezillúzió korának, s mivel a költészetnek nem az életben egyértelműen hasznosítható állásfoglalás kikovácsolása a célja, költői képeik tartalmai leginkább szélsőségek között hányódnak, ami

különösen akkor szembetűnő, ha vallomások túlradadásainak sem állják útját. Neveltetésük a hagyományos embereszményt ültette ösztönvilágukba, úgyhogy cinikusak is csak kesernyés szájjal tudnak lenni. Számunkra tehát nem kompenzáció, hanem kényszerűség a nihil: a becsapottak kárpótlása.

Az örökséghez, különösen az olyan típusú költő esetében, mint Orbán Ottó, a felelősség vállalása is hozzá tartozik. Nem az útmutatásé — az iránnyal többé maga a költő sincs tisztában —, hanem az élő lelkiismereté. A tanúságtevés viszont a hitnek, jelzi sajátos szintjét: a meghallgatót és megértőt feltételezi. Ha a nagyobb közösséget illetően már nincs is remény, maga a kimondás, a tudatosított áldozatszerep egy későbbi reális vagy irreális ítélkezőhöz szól. Meg aztán a pusztulásnak is lehet értelme; csupán a hely vallani, hogy ellentétes szándék következménye, s máris megvan a kelle és jelentősége annak, ami a félelem sötétjében váratlanul és ki tudja honnan támad. Orbán Ottó a „támadás a legjobb önvédelem” szállóigének a pszichológiai megfelelőjét is ismeri: „A túlélésre játszó meghunyászkodás éppen a bankot megütve veszít. A szabadság megfontolt rögtönzése, a kicsikart jelen idő; annyi, amennyi, mégis mindig, mindenütt a legfőbb nyeresémeny, még egy izgága és éhes szerencsehajhászoktól nyüzsgő óceánban is.” (*Az új világ*)

A „kicsikart jelen idő” persze több mindent jelenthet. S vajon a „megfontolás” és a „rögtönzés” nem zárják-e ki egymást? Nem, amennyiben itt funkcionális, érezhető indítóokokból kilombosodó látomásra gondolunk, olyan intuíciora, mely nem ismeri a zabolátlanság ingereit, vagy legalábbis ellenáll nekik. Orbán Ottó látszólag automatikusan, sőt jellegzetesen (epikusan), „szürrealista” módon ír, hiszen képzetársításai a lehető legképtelenebbek, gondolatai a lehető legjáratlanabb úton kanyarognak, folyamatosan meglepetésben részesítik olvasójukat; ám már másodszori áttekintésükkor kiderül, hogy a külön-szervezetük nincs is tisztán allegorikus viszonyban a valósággal, valamely jelenséghálózatával, mégiscsak létélményből születtek s valamilyen összefüggésben vannak a hétköznapiakból épült és általuk bomlásnak indult huszadik századi civilizációval.

Néhol a létezés megsejtett lényegét fejezi ki e költészet metagondolkodása; így például misztikumba kapaszkodó szkepticizmusa bizarr, csillogközi logikával az emberi optimizmust is csupán a megszemélyesített Föld eszközének mutatja; „Háborúktól elgémberedett tagjait kinyújtóztatta a Föld és kórkörös / bódulattól magához térve hirtelen megborongott / és föllírt a megvasalt kontinensek csikorgó ízületeit és a / napalmtól összegegett gyerekek bőrét / és elfogta a kétség hogy lesz-e még következő évtized és jövő / Az ő kíváncsisága volt az áram bár a mi fejünk szikrázott tőle.” (*A repülés felfedezése*) Számos ehhez hasonló formában az antropomorf gondolkodás csatázik önmagával Orbán Ottó költészetében, melyből, ha hiányzik is az elégia és a szentimentalizmus,

a sebzett panaszkodó sehogyan sem tudja eltakarni önmagát. Legfeljebb azt teheti — s ez monotonijának is hathatós ellenszere —, hogy szélesebb összefüggések esetében a megnevezés mindenekelőtt a humor effektusára pályázik.

Ha a jelen időt megteremteni, a jövőt pedig aggályosan mérlegelni kell, akkor a súlypont szükségképpen a múltba kerül. No nem a múlt jelenéről, afféle megtalált időről van itt szó; a költői én egyszerűen nem engedi meg magának a megtörténtek újraélését. Csupán fél szemével tekint vissza, nem mintha valami ígéretesebb nyűgözné le, hanem mert a tapasztalatkincs csupán költői értelemben az építkezési eszközök tárháza számára. Így aztán az is világos: miért egyenlítődnék ki igen gyakran a személyes sors állomásai fontosságban megfigyelt civilizatorikus jelenségekkel vagy a művelődéstörténet némely mozzanatával. Egy magasabb, illetve mélyebb értelem törvényének keresése s legalább a vers olvasásának pillanatában való érvényesítése a cél, melyet a hagyományosabb én-versek tanulsága tűz ki.

Orbán Ottó költészeté több-kevesebb folyamatosságú értékelése az élet jelenségeinek: akkor is reflexió szabadítja el képzeletét, ha az emlékvilág valamely ténye az indítóok. Hiába tagadja tehát azt, hogy „a költészet segélycsomag, melyet a helikopterről dobnak le a bájba jutottnak” (*Az új világ*), a gúny egyrészt tehetetlenségéből fakad, másrészt pedig maga a költői alapállás is — igaz, nem banális tartalmú — „szeretetcsomag” reménytelen keresésének eredménye. Ezért szabadságának a valamin diadalmaskodás az előfeltétele, ezért elérhetetlen számára a játékos fantázia tisztasága.

Az alvó vulkán — többnyire a magával ragadó élmény fokán — egy nemzedék és egy társadalom önismeretét közvetíti és bátor szembenézésre tanítja a fiatalabbakat.

VAJDA Gábor

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

NAGY FERENC HANGYA-KÉPEI*

A Beljanski Képtár kapcsán már részben feldolgozták a vajdasági műpártolók (a *mecénás* felénk tán nagyzolásként hangzana), magángyűjtők és donátorok történetét — elég néhány nevet megemlíteni, hogy érzékeltessük, milyen gazdag — és persze viszontagságokkal, tragédiák-

* Elhangzott a sziváci Szenteleky-napokon, Hangya András kiállításának megnyitóján, 1981. december 5-én.